

ESTUDI LINGÜÍSTIC D'EL NOU TESTAMENT DE NOSTRE SEÑOR JESÚS CHRIST TRADUÏT DEL GREK EN LLENGUA MENORQUINA

1. INTRODUCCIÓ I OBSERVACIONS

Al llibre *Sobre manuscrits i biblioteques* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, p. 25), Pere Bohigas donava notícia que la Bodleian Library d'Oxford custodiava un manuscrit intitulat *El Nou Testament de nostre Señor Jesus Christ traduït del grek en llengua Menorquina* (ms. RAWL. A. 421), que el savi filòleg datava, sense més comentaris, al segle xvii. L'any 1990, en el seu estudi sobre les dominacions britàniques de Menorca, l'historiador Desmond Gregory informava que el prevere apòstata De las Torres, durant l'època del governador Kane (1713-1733), havia traduït al menorquí el Nou Testament.¹ L'any següent Josefina Salord va formular la hipòtesi que potser el text de la Bodeleian Library era precisament la traducció a què s'havia referit Gregory.² Això implicava, lògicament, haver de datar el manuscrit consignat per Pere Bohigas al segle xviii, i no pas al xvii.

En el text que havíem preparat com a comunicació —i que vam llegir durant el Colloqui— hi dèiem que la nostra intenció era fer una primera anàlisi lingüística del text de la Bodleian Library i plantejar-nos si aquesta anàlisi reforçava la hipòtesi de Salord. Les conclusions a les quals arribàvem eren, d'una banda, que, efectivament, el text descrit per Bohigas devia ser el que corresponia a la traducció feta per De las Torres al segle xviii i, de l'altra, que l'autor de la versió —presumiblement menorquina— no era en realitat menorquí sinó valencià.

1. Desmond GREGORY, *Minorca, the Illusory Prize. A History of the British Occupations of Minorca between 1708 and 1802* (Rutherford, Madison i Teaneck / Londres i Toronto, Fairleigh Dickinson University Press / Associated University Presses, 1990), p. 244.

2. Josefina SALORD, *Presències de l'espiritualitat il·lustrada a Menorca*, «Revista de Menorca», vuitena època, any LXXXII (quart trimestre de 1991), p. 497.

Durant el Colloqui vam saber que feia molt poc Vicent de Melchor havia publicat a la revista «Quaderns» un estudi sobre el mateix tema, estudi que l'havia fet arribar, abans que nosaltres, a les mateixes conclusions.³ Melchor, a més, havia investigat amb detall les vicissituds d'una part de la vida del prevere apòstata Lluís de las Torres —la que correspon a la seva estada a Anglaterra, durant la qual va fer la traducció que ens ocupa— i indicava unes quantes pistes més que caldria atendre de cara a l'obtenció d'informació més completa sobre la vida del personatge.

L'article de Vicent de Melchor, doncs, ens obligava a reelaborar el nostre estudi a la publicació. Així, n'hem eliminat la part d'història externa, per tal com bàsicament hi feiem unes quantes hipòtesis que Melchor confirma o desenvolupa més extensament, i n'hem conservat la part d'anàlisi lingüística, que és la que pensem que pot tenir més interès, ja que l'estudi lingüístic que realitza Melchor, tot i que correcte i rigorós, és més reduït. No cal que diguem, per tant, que aquestes ratlles que segueixen s'han de concebre ara com a complement a l'estudi de Melchor, al qual creiem que és forçós que recorri el lector interessat en la qüestió.

Per a la nostra anàlisi hem utilitzat una còpia reprogràfica que ens va lliurar Armand Puig —al qual agraïm de debò l'interès—, i per aquest motiu (i per estalviar espai) no farem la descripció material del manuscrit. Només indicarem que el text, contràriament al que es diu al títol i a la taula que hi ha al començament, només conté els quatre Evangelis, i no pas tot el Nou Testament. Hi falten, encara, els dos darrers capítols de sant Marc i els sis primers de sant Lluç. La lletra és relativament clara, però hi ha mots i seqüències de mots obliterats. Tan sols estan numerades les quaranta-sis primeres pàgines. Per problemes d'espai i de temps, ens limitarem a l'estudi de només un dels Evangelis, el de sant Mateu. Serà, tot i així, un estudi molt incomplet. No compararem la llengua del text amb la d'altres textos del xvii i del xviii, tot i que és una feina que hauria calgut fer. Donarem la referència dels exemples pel capítol i el versicle. No farem cap modificació de la grafia ni de l'accentuació dels exemples (d'accents tot just n'hi ha algun), encara que això pot ser que en dificulti una mica la lectura.

3. Vicent de MELCHOR, *Una traducció en català valencià dels evangelis, a Oxford, del segle xviii*, «Quaderns. Revista de Traducció», núm. 5 (2000), p. 55-68. Hem d'agrair a l'autor els esforços que va fer perquè poguéssim tenir de seguida una còpia del text del seu article.

2. GRAFIES I SONS

2.1. *Vocalisme*

Pel que fa al vocalisme tònic, no hi ha cap element gràfic que ens indiqui l'evolució vocàlica pròpia del menorquí, com podria ser la grafia *a* per representar la medial semitancada [ə] > Ĩ i Ē llatines. En les construccions de verb + clíctic —*trau-lo* (5, 29)— i a l'infinitiu *naixer* (2, 4) hi apareix una *a* etimològica en posició tònica, més pròpia dels parlars del bloc occidental que no pas de l'oriental, com és el cas del menorquí. Quant a l'ús del diacrític per indicar les vocals tòniques, cal dir que és indiscriminat: *Jeconías* (1, 12), *Maria* (1, 20), *generacio de Jesus* (1, 1), *Thomas* (10,3), *Jonas* (12, 39), *Cayphas* (26, 3), *Barrabas* (27, 16).

En relació amb el vocalisme àton, farem notar que no s'observa cap tipus de neutralització, ni amb les *a* ni amb les *e*: *dies* (2,1), *caure* (5, 29), *negre* (5, 36), *les places* (6, 2), *la febre* (8, 14), *darrere* (9, 20), *aldees* (9, 35), *diable* (13, 39), *set paneres plenes* (15, 37). Només alguns antropònims bíblics apareixen grafats amb *as* en posició àtona final: *Ezechias* (1, 9), *Jeconías* (1, 12), *Esayas* (4, 14). Tanmateix, alguns d'aquests antropònims hebreus són grafats amb *es* final: *Jeremies* (16, 14), *Zacaries* (23, 35). Malgrat això, a Mt 9, 21 apareix una /e/ pretònica grafada *a*: *yo sare curada*. I a Mt 27, 59 hi trobem *llanzol*, amb *a*, articulació pròpia dels parlars del bloc occidental.

Amb les velars tampoc no s'observa neutralitzacions de /o/ en [u]: *podrit* (7, 18), *portat* (12, 22), *tornareu* (18, 3), *donava* (27, 48). Només en uns contextos determinats podem trobar el tancament de /o/ en [u], quan /o/ es troba en contacte amb /b/, amb /k/, amb /i/ tònica o amb tots alhora: *ubert* (7, 7), *cubert* (10, 26), *cubri* (17, 5), *sufrir* (17, 17). Apareix, però, algun cas d'ultracorrecció: *publicans* (9, 10). Un altre cas d'ultracorrecció el trobem, però, en posició tònica: *collen* —per *cullen*— (7, 16). L'ús de la *i* grega —*y*— es fa servir, normalment, per indicar la semivocal en un diftong: *Rey* (2, 9), *reynava* (2, 20), *aygua* (3, 16), *ayre* (7, 25). També la conjunció copulativa és grafada *y*. Rarament la grafia *y* indica una vocal tònica, però trobem *oyd* (2, 9) o *Esayas* (4, 14) [Isaïes].

2.2. *Consonantisme*

Sembla que el traductor del text no discriminava fonèticament la labiodental fricativa sonora /v/ de la bilabial sonora /b/: *trovaren* (2, 11), *aborriras* (5, 43),

herva (6, 30), *bestit bell* (9, 16), *trevalladors* (9, 38), *Bi* (11, 9), *ventre de la vallena* (12, 40), *a la bora del cami* (13, 19), y *gran beu* (24, 31). Si el menorquí distingeix encara avui entre la labiodental i la bilabial, també ho havia de fer en el segle en què fou traduït aquest text. La labiodental fricativa sorda /f/ pot aparèixer grafiada *ph* en antropònims d'origen hebreu o grec: *Philip* (10, 3), *Josaphat* (1, 8), *Nephtali* (4, 13).

En relació amb les dentals convé remarcar que, en posició final, sempre apareixen grafiats sencers els grups *-lt* i *-nt*: *molt* (6, 30), *secretament* (1, 19), *confessant*, *dent* (5, 38), *estenent* (8, 3). S'han de considerar casos imputables a ultracorrecció —potser pels coneixements que el traductor devia tenir de la llengua francesa— els morfemes àtons de les sisenes persones dels temps verbals grafiades *-nt*: *els homes es meravillarent* (8, 27), *els pastors fugirent* (8, 33), *li portarent un home* (9, 32), y *que curasent tota enfermetat* (10, 1), *que li volient parlar* (12, 46). També apareix ultracorrecció *humilt* (11, 29).

La velar oclusiva sonora /g/ és grafiada, esporàdicament, *g* davant vocal palatal —*volges infamar* (1, 19)— o bé *gu* davant vocal medial: y *que plogua sobre els justs* (5, 45), *ells amen preguar en les juntes* (6, 5).

Quant a les alveolars, la fricativa sonora [z] apareix grafiada amb *z* darrere de consonant —*catorze* (1, 17), *onze* (28, 16)— i amb *c* en posició intervocàlica: *vició* (17, 9), *precentats* (19, 13). En els mots *flaquea* (10, 1) i *riquees* (13, 22) s'observa la caiguda de l'alveolar fricativa sonora intervocàlica procedent del sufix llatí *-TIA*. Aquest tret no és propi del menorquí, però sí del valencià. L'alveolar fricativa sorda [s], en posició intervocàlica, és grafiada en molt poques ocasions amb *ss*: *passa* (17, 20). Sovint només apareix representada per una *s*: *gosos* (7, 6; 15, 26), *Mostasa* (13, 31), *hortalises* (13, 32), *posicions* (19, 22). Alguna vegada és grafiada amb *z* —*mostaza* (17, 20)— i d'altres (davant vocal no palatal) amb *c* —*dicate* (12, 1), *recusitava* (17, 23)— o amb *ç* —*çabates* (3, 119), *açotareu* (23, 34), *llançes* (26, 55).

Les consonants prepalatals són les que presenten un ventall més ampli de representacions gràfiques. La prepalatal fricativa sorda [ʃ] apareix grafiada de diverses maneres, amb el dígraf *ix* (o *yx*) —*naixer* (2, 4), *aixi* (2, 5), *ayxo* (3, 15), *ayxi* (3, 15), *mateix* (5, 33)— i amb el dígraf *is* —*baisava* (3, 16), *naisiment* (1, 18), *creïser* (13, 30), *peisos* (14, 17), *coïsos* (15, 30), *peis* (17, 27). També és grafiada *isc* —*acongoïscu* (6, 25)— i *iss* —*congoïssau* (6, 28). La prepalatal africada sorda [tʃ], en posició final, és grafiada *ig* —*fuij* (2, 13)—, *ix* —*Bateix* (3, 7), *goix* (3, 17; 13, 20)—, *ch* —*mich* (10, 16)— i *chx* —*michx* (14, 6). Les prepalatals sonores (que podríem suposar que a Menorca eren articulades africades [dʒ]) estan grafiades, tant en posició inicial com intervocàlica o postconsonàntica, amb *j* —*Jacob* (1, 16), *jui*

(7, 2) *jornal* (20, 8), *dejuneu* (6, 16), *menjarem* (6, 31)—, *g* —*germans* (1, 2), *salva* (3, 4), *fugir* (3, 7), *Verge* (1, 3)—, *gi* —*magior* (5, 20)—, *ix* —*aixa* [*baja*] (10, 26)— i *ch* —que és la més usada—: *chuchats* (7, 1), *cherma* (7, 3), *chitat* (8, 6), *achenollanse* (2, 11), *enucha* (2, 16), *correcha* (3, 4), *batechara* (3, 11) *netechar* (8, 2), *pichor* (9, 16), *que sen bachen* (14, 14), *menchar* (14, 14), *esponcha* (27, 48).

La nasal palatal [ɲ] sempre apareix grafiada *ñ*: *preñada* (1, 18), *Señor* (1, 24), *miño* (2, 8), *peña* (7, 24), *muntaña* (8, 1), *compañies* (8, 1), *estañ* (8, 18), *caña* (11, 7), *cabañes* (17, 4), *viña* (20, 7). La lateral palatal [ʎ] sempre és representada per *ll*, en qualsevol posició: *llibre* (1, 1), *ells* (2, 9), *lleprosos* (8, 2), *llepra* (8, 3), *cabells* (10, 30), *lamentat* (11, 7), *llicit* (12, 2), *lluna* (24, 29), *llum* (24, 29), *gall* (26, 74). També apareix representada gràficament per *ll* en aquells mots derivats de mot llatí amb iod —LJ, C'L—: *fill* (1, 23), *muller* (1, 24), *palla* (3, 12), *ull* (5, 29; 5, 38), *ovelles* (7, 15), *vull* (8, 3), *orelles* (13, 9), *velles* (13, 52), *despullat* (25, 38). Els grups de iod llatins T'L i G'L presenten un resultat gràfic en *l*, que indicaria, segurament, una articulació no palatalitzada: *espales* (8, 17, 23, 4) *velau* (24, 42). També presenten *ll*: *vella* [*vetlla*] (14, 25).

Quant a les consonants bategants alveolars en posició final, apareixen escrites pràcticament sempre: *naixer* (2, 4), *muller* (5, 32), *posar* (10, 34), *primer* (12, 29). També pot aparèixer en els plurals —*compañers* (11, 16), *pichors* (12, 45), *darrers* (20, 16)—, però no la trobem a *dines* (10, 9) ni a *al mont dels olives* (21, 1). En una ocasió apareix una dissimilació de bategants: *Albre* (7, 17).

L'ús de la grafia *h* és indiscriminat. Rarament apareix en les formes del verb *haber*: *avia manat* (1, 24), *avem prophetizat* (7, 22), *as cregut* (8, 13). També la trobem en topònims i antropònims bíblics —sense cap valor fonètic— agrupada amb una altra consonant: *Vethsayda* (11, 21), *Bethania* (21, 17), *Thamar* (1, 3), *Ruth* (1, 5), *Joatham*, *Achaz* (1, 9), *Archelao* (2, 22), *Thomas*, *Matheu*, *Thadeu* (10, 3).

Hem cregut oportú fer referència a la separació gràfica dels mots, que, en alguns casos, no segueix cap mena de sistematització: *sent tornaren* (2, 12), *sels emportara atots* (24, 39). Molt sovint la preposició *amb*, quan va seguida del pronom personal de tercera persona *ell* o *ella*, presenta una aglutinació parcial anòmala: *y oynt aiso el Rey Herodes estorba y tot jerusalem en bell* (2, 3), *ves areconciliarte primer em bell* (5, 24), *y pren em bell altres set sprits pichors* (12, 45), *arrancarem em vell el forment* (13, 29), *y se escandalisaven en Bell* (13, 57), *y no prenguerent oli em belles* (25, 2). Per fonètica sintàctica pot ser que no trobem el verb auxiliar: *ya adulterat en bella en lo seu cor* (5, 28), *en veritat os dic que en Israel no encontrat tanta fe* (8, 10), *mirau el sembrador que aixit asemmbrar* (13, 3).

3. MORFOLOGIA NOMINAL

El gènere d'alguns mots no és el propi del català: *la senyal de Jonas* (16, 4) —aquí el gènere femení és propi de l'espanyol—, *este es el meu sang* (26, 28) —aquí el gènere masculí és propi del francès i de l'italià. En relació amb els antics proparoixitons llatins, en el text apareixen els plurals *homes* (6, 1; 17, 22) i *termes* (8, 34; 15, 39), sense la conservació de la nasal etimològica. Tanmateix, la variant amb conservació de nasal *homens* és la que predomina (12, 31; 12, 36; 14, 21; 14, 35; 16, 8; 16, 9; 16, 10; 16, 13; 16, 23; 21, 25; 21, 26; 23, 4).

4. ARTICLE DEFINIT

Els articles definits que apareixen al text procedeixen del demostratiu llatí ILLU, ILLA. Per al masculí gairebé sempre hi ha la forma reforçada *el, els: el cre-sol* (5, 15), *els Principes* (2, 4). Esporàdicament hi pot aparèixer algun article masculí en forma plena, sobretot —i no exclusivament— darrere l'indefinit *tot* i la preposició *en*: *tots los miñons* (2, 16), *tots los Reynes* (4, 8), *li portaven a tots los que tenien mal* (4, 24), *Ni per lo teu cap juraras* (5, 36), *perque no les calsiguen en los peus* (7, 6), *y molts son los que entren per ella* (7, 13), *los segos veuen y els coixos caminen* (11, 5), *perque molts son los cridats y pocs els escollits* (20, 17). Les formes de l'article definit femení són *la, les*: *la porta* (7, 14), *les generacions* (1, 7). Les formes del singular mai no s'apostrofen davant d'un mot que comença per vocal: *el Angel* (1, 20), *lo interior* (7, 15), *la herba* (14, 18). També apareix l'abstractiu *lo*: *lo que en ella es engendrat* (1, 20), *lo que avien dit els prophetes* (2, 23), *lo que fonc dit* (4, 14), *hasta que paga lo que devia* (18, 30), *y a Deu lo que es de Deu* (22, 21), *y no deixar lo altre* (23, 23). L'article masculí fa contracció amb les preposicions *de* i *a*, però mai amb *per*: *per el propheta* (1, 22; 2, 5), *del Orient* (2, 1), *junt al cami* (13, 4).

5. PRONOMS PERSONALS

Els pronoms personals amb funció de subjecte són *yo* (3, 9) *nosaltres* (28, 14), *vosaltres* (5, 11; 20, 27). El pronom *vos* apareix un parell de vegades com a variant de *vosaltres*: *perque aixi perseguiren als pro[p]h[et]es que forent primer que vos* (5, 12), *vos sous sal de la terra* (5, 13). Ens sembla que ha estat el francès, un altre cop,

l'idioma que ha fet aquí una incursió morfològica: aquesta llengua presenta els pronoms personals *nous* i *vous* sense l'aglutinació del llatí *ALTEROS*.

Amb funció de complement cal destacar dues formes d'origen castellà de tercera persona del plural: *y vostre Pare Celestial les alimenta* ['a ells'] (6, 26), *Entonces Jesus les diu* (28, 10). També de procedència espanyola és la forma *lo* per al clític indeterminat acusatiu: *lo que os dic en tenebre dieulo en la llum y lo que oyu en la orella predicauo sobre els terrats* (10, 27), *y despues que el aureu trobat, feu-mel sebre per a que yo vagia y el adore* (2, 8), *Aixi tot lo que os diguerent que guardeu, guardaulo y feulo* (23, 3). (Aquest ús, de tota manera, ha estat detectat en textos d'autors menorquins del XVIII: Joan Ramis, Francesc Roger, Antoni Febrer i Cardona, Vicenç Albertí.) La segona persona del plural amb funció de complement indirecte sempre és *os*: *perque yo os dic* (5, 11). Trobem també la reducció *anausent* [*aneu-vos-en*] *de aqui malditos* (25, 41), pròpia del menorquí i del valencià central o apitxat. Per a la posició proclítica del pronom *ho* apareix sempre la variant *eu*, que també és la forma col·loquial valenciana i menorquina: *no eu digues aningu* (8,3), *el que no valia res eu tirarent fora* (13, 48), *no eu cregau* (24, 26), *a mi eu aveu fet* (25, 40).

6. DEMOSTRATIUS, POSSESIUS I NUMERALS

Les formes del demostratiu de proximitat sempre són les simples, les que no presenten l'aglutinació de la partícula de reforçament llatina *ECCU*: *este, esta, estes*. Les formes de proximitat de l'indeterminat que apareixen al text són *aixo* (9, 28) i *aso* (12, 22). Només la segona forma és viva actualment al català de Menorca. Els dos demostratius són usats avui en valencià amb una concreció de localització diferenciada.

Apareixen poques formes de possessius àtons: *ton Deu* (4, 7), *ton peu* (4, 7), *ton nom* (7, 2). Predominen els possessius tòncics —precedits normalment per l'article determinat quan fan d'especificador—: *als seus germans* (1, 11), *el seu Marit* (1, 19), *la seva muller* (1, 24), *la seva mare* (10, 35), *la seva sogra* (10, 35). Crida l'atenció que també hi hagi formes tòniques amb funció d'especificador sense la companyia de l'article determinat: *que sent Maria seua Mare* (1, 18), *per teua muller* (1, 20), *al Señor teu deu adoraras* (4, 10), *per meua causa* (5, 11; 10, 18), *perque vostre salari es gran* (5, 12), *sen ana a seua casa* (9, 7). L'ús del possessiu sense l'article ens fa pensar en una possible influència de l'espanyol o del francès, que mai fan servir l'article davant del possessiu especificador.

Com que la grafia de la *u* i de la *v* són idèntiques en el manuscrit, ens ha estat impossible establir si el possessiu femení és *meua* o *meva*.

El numeral cardinal *dos* és l'única forma usada per als dos gèneres: *dos dones* (24, 41), *dos parts* (27, 51) (sembla que a la Menorca del XVIII la forma del femení era *dues*). Apareix la conjunció *y* entre la desena i la unitat en el numeral *Noranta y Nou* (18, 12), un calc clar de l'espanyol.

7. PREPOSICIONS I ADVERBIS

Ja ens hem referit a l'anòmala aglutinació parcial que presenta, pràcticament sempre, la preposició *amb* quan va seguida del pronom personal de tercera persona: *y oynt aiso el Rey Herodes estorba y tot jerusalem en bell* (2, 3). En altres llocs ens trobem amb el gallicisme *avec*: *y es nomenara Manuel que vol dir avec vosaltres Deu* (1, 23), *y entrant en la casa trovaren al Miño avec la seva Mare Maria* (2, 11), *y se asentaren abec Abraham* (8, 11), *y sentantse ala taula avec Jesus* (9, 10), *que volgue fer comtes avec els seus criats* (18, 23), *Entonces si acosta aell la Mare dels fills de Zebedeu avec els seus fills* (20, 20), *y beure avec els borrachos* (24, 49). En algunes ocasions la preposició *amb* es confon amb *en* —fenomen completament usual en valencià des del segle XV—: *te alzarán en les mans porque no tropeses en alguna pedra avec ton peu* (4, 16), *y llansa en la seua paraula tots els spirits* (8, 16), *vindra en gloria del seu Pare avec els seus Angels* (16, 27), *y Embiara als Angels en trompeta y gran beu* (24, 31), *vingue Judes, un dels dotze y en bell molta companyia en espases i llançes* (26, 47), *y un dels que estaven en Jesus...* (26, 51), *estava sentat en els criats* (26, 58), *li donarent a beure vinagre mesclat en fel* (27, 34), *Entonces crucificarent en ell dos lladres* (27, 38).

També d'influència valenciana sembla la preposició *sinse*, amb tancament de la vocal tònica: *y un de ells no cau enterra since vostre Pare?* (10, 29), *ofega la paraula y es fa sinse frut* ((13, 22). D'origen castellà és la preposició *hasta* (11, 23).

L'adverbi de temps *entonces* —d'origen espanyol—, usat profusament en la traducció, torna a esquitxar el text amb pinzellades de valencianitat (en valencià avui és d'ús general): *y entonces miraras* (7, 5), *entonces els toca els ulls* (9, 29). I, per si no n'hi hagués prou, apareix també sovint l'adverbi *hui*, circumscrit actualment només als parlars valencians: *hasta el dia de hui* (11, 23), *fill ves hui a treballar* (21, 28). Un altre indicatiu de valencianitat el trobem en l'adverbi de lloc *llunt* (8, 30; 15, 8; 25, 14) —amb despalatalització de la nasal final i l'articulació d'una dental anàloga.

8. MORFOLOGIA VERBAL

8.1. *Formes de l'indicatiu*

La forma *-e*, inusual en el menorquí fins al dia d'avui, és la que trobem sempre per al morfema de primera persona del present d'indicatiu: *Mirau yo os embie com a ovelles* (10, 16), *y si yo per Beelzebul tire fora els dimonis vostres* (12, 27), *per això (jo) els parle en paraules* (13, 13). El morfema *-e* fa pensar, ara potser ja inequívocament, en un origen valencià del traductor del Nou Testament. La primera persona del present d'indicatiu del verb *voler* és *vullc* —amb velar analògica—, la qual cosa també n'evidencia l'origen valencià: *mes no com yo vullc* (23, 39). També de procedència valenciana és l'ús de la segona persona del present d'indicatiu *eres* —analògica amb la corresponent del pretèrit imperfet d'indicatiu—: *y tu Belem terra de Juda no eres molt petita entre els príncips* (2, 6), *si eres fill de Deu tirat de aquí abaix* (4, 6), *y tu Capernaum que eresalzada hasta el cel* (11, 23), *Entonces Pere li respingue dient Señor si tu eres mana que yo vacha avos sobre les aygues* (14, 28), *verdaderament eres fill de Deu* (14, 33), *Benaventurat eres Simo dill de Jonas* (16, 17), *y responnet el Pontifice li digue et conchure per el Deu vivent, que ens digues, si eres tu el Mesies fill de Deu* (26, 63), *verdaderament tu tanbe eres de ells* (26, 73), *salvat a tu mateix si eres fill de Déu* (27, 40). La primera persona del present d'indicatiu del mateix verb *ser* ofereix la forma *soc* —amb velar analògica—, inusual en menorquí: *yo no soc digne* (3, 11), *Señor yo no soc digne* (8, 8), *qui dieu que yo soc* (16, 15), *perque yo soc bo* (20, 15).

La tercera persona del present d'indicatiu de *llegir* és *llig*, usual en menorquí, mallorquí, tortosí i valencià: *el que llig, entenga* (24, 15). La tercera persona del present d'indicatiu d'*obrir* presenta el morfema *-i* —propi del tortosí, valencià, menorquí, mallorquí, eivissenc i alguerès—: *a qui toca sels obri* (7, 8). També apareix la mateixa vocal a la segona persona de l'imperatiu: *Señor obrinos* (25, 11).

Per al pretèrit imperfet d'indicatiu, el verb *dir* presenta la forma de tercera persona amb manteniment de l'accentuació clàssica damunt el morfema (*dia*), pròpia actualment dels parlars tortosins i valencians: *y es senti una veu dels cels que dia este es el meu fill amat* (3, 17), *perque ella dia entre sí* (9, 21), *y responnet a qui li dia això* (12, 48), *perque Juan li dia no te es llicit el tenirla* (14, 3), *es chuntarent en la sala del Pontifice que es dia Cayphas* (26, 3), *y eixint encontrarent a un cyreneu que es dia Simo* (27, 32), *un home... Arimatea, que es dia Joseph* (27, 57). Són d'ús general les formes simples del pretèrit perfet d'indicatiu. La tercera persona del verb *ser* és *fonc*: *Entonces Jesus fonc portat* (4, 1), *aveu oyt que fonc dit* (5, 21);

5, 27). La primera persona presenta el morfema tònic *-í*—d'ús encara ben viu en part del valencià (i de l'eivissenc)—: *de Egipte cridi amon Fill* (2, 15), *sabies que segue a ont no sembri y culle a ont no derrami* (25, 26), *perque tingui fam ..., tingui set...* (25, 35), *estigui en el preso ...* (25, 36).

8.2. Formes del subjuntiu

Els morfemes del present de subjuntiu presenten les vocals etimològiques *-a*, *-e*. Mai no apareix la vocal morfemàtica *-i*: *qualsevol que fasa y mostre este sera nomenat gran en el Reyne del Cels* (5, 19), *qualsevol que diga* (5, 22), *hasta que no pagues el darrer diner* (5, 26), *millor es que un dels teus membres es perda que no tot lo seu cos siga tirat al foc* (5, 30), *que yo vacha primer y soterre al meu Pare* (8, 21), *hasta que el fill del home recucite dels morts* (17, 9). Només en una sola ocasió s'ha localitzat en un subjuntiu present el morfema *-ia*, general en la llengua escrita del Renaixement: *y despues que el aureu trobat, feumel sebre pera que yo vagia y el adore* (2, 8).

Gairebé sempre, les formes del pretèrit imperfet de subjuntiu procedeixen de les del plusquamperfet de subjuntiu llatí: *el que repudias a sa muller... i el que es casas en bella* (5, 32), *que sen anas dels seus termes* (8, 34), *si yo tocas solament* (9, 21), *pera que es complis lo que estava dit* (12, 6), *si primer no ages lligat al valent* (12, 29), *que els mostras señal del cel* (16, 1). Tanmateix, i molt escadusserament, també apareixen formes procedents del pretèrit plusquamperfet d'indicatiu llatí, avui només vigents en l'ús que en fa el valencià: *pera que es complira lo que el Señor avia parlat per el seu propheta* (2, 15), *qualsevol que invalidare un de estos comandaments* (5, 19), *mes qualsevol que matara sera obligat a jui* (5, 21), *pertant si portares la oferta al Altar y alla et recordares que ton germa esta enuchat* (5, 23).

8.3. Altres formes verbals

La segona persona de l'imperatiu del verb *tenir* presenta la forma *tin*—inusual en menorquí però pròpia dels parlars tortosins i valencians—: *Señor tin misericordia del meu fill* (17, 15). Els verbs de la primera conjugació mantenen els morfemes etimològics de quarta i cinquena persona *-am*, *-au*: *arribaues alla y preguntau per el miño* (2, 8), *tornauli també l'esquena* (5, 39), *yo os dic amau avostres enemics* (5, 44), *mirau no eu digau a ningú* (9, 30).

L'infix dels verbs incoatius és el propi dels parlars del bloc occidental, procedent de l'increment llatí—ISC—. Aquest seria un altre tret que corroboraria la

procedència valenciana del traductor: *y entonces torna y oferixs la teua oferta* (5, 24), *perque no et susuisca que* (5, 25), *mes tu quan dejunes ungis el teu cap y llavat la cara* (6, 16), *qualsevol que ou estes paraules y les complixs* (7, 24), *mes quan os persegisquen* (10, 23), *y el que no pren la seua creu y em seguís* (10, 38), *y es convertixquen y yo els sane* (13, 15), *y el entregaran als gentils pera que el escarnixquen* (20, 19). Escadusserament apareix alguna forma d'incoatiu amb *e*: *si eres fill de Deu diges que estes pedres es converteisquen en pans* (4, 3), *feu be als que os aborrixen y pregau per los que os molesten y persegeisen* (5, 44). Anòmalament, algun verb del segon grup presenta l'increment d'incoatiu, quan etimològicament no en té: *que ella cometeixca adulteri* (5, 32).

Davant de verbs de moviment és utilitzat el verb auxiliar *haver*: *yo he vengut pera invalidar la lley* (5, 17), *as vengut aqui avant de tems* (8, 29), *no he vengut a cridar* (9, 13), *perque he vengut pera fer discordia* (10, 35), *de aont he eixit* (12, 44). Tanmateix, alguna vegada és usat el verb *ser*: *No penseu que soc vengut pera posar pau* (10, 34), *yo os dic que ya es vengut Elies* (17, 12).

El verb *veure* no presenta mai la semiconsonant palatal antihlàtica [j] quan l'evolució de les seves formes desemboca en un hiat que comparteix les vocals palatals semitancades [e]. El hiat es resol amb la caiguda de la vocal àtona (característica del menorquí i del valencià): *y vent ell amolts phariseus* (3, 7), *y vent Jesus moltes companyies* (8, 18), *lo que vosaltres veu* (13, 17), *y els Escribes vent les maravelles que fea* (21, 15).

Els verbs que presenten una lateral palatal en la primera persona del present d'indicatiu —*voler*, (*re*)*collir*—, per analogia també la fan reaparèixer en altres formes verbals davant la consonant velar —que també és analògica—: *y el que vullga posarte plet* (5, 40), *no recullgau tesors en la terra* (6, 19), *voleu que anem y la cullgam* (13, 26), *quantes paneres recullgueren* (16, 10), *qualsevol que vullga salvar la seua vida la perdra* (16, 25). Aquest és un altre tret propi del valencià.

Els verbs l'infinitiu dels quals presenta una prepalatal fricativa sorda [ʃ] la continuen mantenint en aquelles altres formes que presenten una velar sorda: *fou naixcut Jesus en Belem* (2, 1), *si abrigua de ells el temps que els apareixque la Estrella* (2, 7), *mes quan es creixcut* (13, 32).

9. SINTAXI

Farem només dues observacions breus sobre la sintaxi del text. En primer lloc, volem fer notar que hi ha girs que sembla clarament que cal atribuir a influència francesa: *perque no vinguent els seus dicipols de Nit, y el robant, y diguent*

al poble (27, 64), *el Angel del señor sebi aparegut en somiant* (1, 20), *y aso pensant* (1, 20), *No es be prendre el pa dels fills y tirarlo als gosos* (15, 26). En segon lloc, hem de consignar caigudes de clítics que no sabem sinó atribuir a la pauta de la llengua espanyola: *yo anire y el curare* (8, 7), *que no li eren llicit de menchar de ells [dels pans]* (12, 4), *el que avia rebut dos en guaña tanbe dos* (25, 17).

10. LÈXIC

Hi ha lèxic menorquí que és també, indistintament, valencià: *palomes* (10, 16), *mancos* (15, 30), *got* (23, 25), *que et pareix Simo* (17, 25), *pareix* (22, 17), *oller* (27, 7), *os sera llevat* (21, 42), *les raboses tenen coves* (8, 20), *sobre la Arena* (7, 26). Exclusivament menorquí només hem trobat *cap de canto* (21, 42) (que és també mallorquí). A més de l'adverbi *hui* (6, 30; 27, 8), que ja hem enregistrat, trobem al text els valencianismes següents (no lematitzem els exemples): *estrela* (2, 2; 2, 7), *diner* (5, 26), *ni furten* (6, 20), *calsiguen* (7, 6), *jui* (10, 15), *rails* (13, 6), *rellam* (24, 27; 28, 3), *vesprada* (14, 15; 26, 20), *trespòl* (24, 17), *ensomiant* (27, 19), *no es lla-vent* (15, 2), *es llava les mans* (27, 24), *setanta voltes set* (18, 22), *la segona volta* (26, 42), *aquells dies seran acurtats* (24, 22), *la caña cascarrada no es rompra* (12, 20), *mirau els pardals del cel* (6, 26), *soterren els seus morts* (8, 22), *y Jesus a ninguna cosa li respongue* (27, 14), *llauradors* (21, 33; 21, 34), *cluixir* (13, 43), *cluixir de dents* (22, 13), *no eixiras de allí* (5, 26), *Anau pues a les eixides dels camins* (22, 9).

El text recull els gallicismes *hypocrits* (6, 2), *y tota la companyia estava ala Ribera [vora]* (13, 2), *etat [edat]* (24, 34), *avec* —ja n'hem parlat—, *li posaren un roba [vestit] de purpura* (27, 28), *els [reis] Mages* (2, 7; 2, 16). També ens dona l'italianisme *presto*. Els castellanismes són més abundants (en donem de lèxics i de morfolòxics): *tilde* (5, 18), *añadir* (6, 27; 6, 33), *loco* (5, 22; 7, 26), *els Reys Magos* (2, 1), *cautividad* (1, 17), *la arista* (7, 3), *entonces* (5, 24) —ja n'hem parlat—, *dadiva* (7, 11), *el Reyne dels cels* (5, 20), *per los fruits el coneixereu* (7, 16), *entra en lo teu aposiento* (6, 6), *enfermetats* (8, 17), *et gallardonara* (6, 6), *combatiren* (7, 25), *no os facau pues semejants a ells* (6, 8), *no os acongoisceu* (6, 25), *No os congoseis pues dient* (6, 51), *qui demana recebeys* (7, 8), *permeteix* (8, 31), *pues si vosaltres sent mals sabeu donar* (7, 11), *un gran ganado de porcs* (8, 30) —*ganado* és un castellanisme exclusiu del valencià—, *les ovelles del ganado seran desmarrades* (26, 31), *la pedra que desecharon els que edificaven* (21, 42), *despeñader* (8, 32), *estava sentat* (9, 9), *aconteisque que* (9, 10), *derrama* (9, 17), *padeixia* (9, 20), *padeixera* (17, 12), *siguents* (10, 2), *dos segos* (9, 26), *Bolses* (10, 9), *ni oyga vostres paraules* (10, 14), *de tal modo que* (11, 22), *permaneixera* (12, 26), *venider* (12, 32), *generacio de vi-*

vores (12, 33; 23, 33), despedides (14, 23), rostro (17, 2), Nube (17, 5), ruido (9, 23), entregat (17, 22), la deuda (18, 27), deudor (23, 18), arrepentirse (21, 29), caliz (26, 27), emmudeixque (22, 12), desmenuzat (21, 44), tiniebles (22, 13), terremots (24, 7), criat fiel (24, 45; 25, 21), entristecerse (26, 37), una burra ligada y burro en bella deslligaulos y portaumels aqui (21, 2).

11. COMENTARIS I CONCLUSIONS

Si ens atenem estrictament a l'anàlisi feta —que, com hem dit, és encara incompleta—, no hi ha res que per ara permeti dir amb seguretat si el text és del segle XVII o del segle XVIII. El text està redactat amb poca cura, amb un cert desmanegament, i per comparació amb altres escrits de l'època, sí que ens atreviríem a afirmar que no és de la segona meitat del XVIII. De fet, podem adherir-nos a la hipòtesi de Josefina Salord —ara també de Vicent de Melchor— sense que això representi divergir excessivament de l'opinió de Bohigas. Probablement Bohigas no rebutjaria datar la traducció a la segona meitat del XVII o, fins i tot, a les primeres dècades del segle XVIII, i hem de tenir en compte que la traducció a la qual es refereix Gregory és una traducció feta durant el període de govern de Kane, és a dir, entre 1713 i 1733 (concretament, pel que ens diu Melchor, sembla que la traducció és més aviat dels anys 1733-1738).⁴

El que ens sembla important de fer notar, des del punt de vista de l'examen lingüístic del text, és que, com ja ha indicat Melchor, l'autor era —gairebé amb seguretat— valencià. Sembla, a més, que no coneixia gaire a fons el català escrit tradicional, i que tenia un bon coneixement del castellà i el francès (o, si més no, que devia tenir al davant, quan feia la traducció catalana, versions del Nou Testament en aquestes llengües).⁵

Si l'anàlisi lingüística no és concloent (almenys per ara) per datar la versió amb precisió, hi ha altres raons —que Melchor també ha indicat—, internes i externes al text, que fan molt semblant la hipòtesi de Salord. La primera, interna, té a veure amb qüestions formals. La distribució de la numeració dels versicles que presenta la traducció (al marge esquerre) i la redacció d'un sumari després del títol de cada capítol (que el traductor escriu en llatí) eren a l'època (hem d'agrair aquesta informació a Armand Puig) signes clars de la filiació protestant d'una versió bíblica.

4. Vicent de MELCHOR, *Una traducció*, p. 64-65.

5. Sobre les fonts de la traducció vegeu també l'article de MELCHOR, p. 58-60.

I amb això passem a les raons externes. Sintetitzant la informació que el lector trobarà a l'estudi de Melchor, l'explicació és la següent. Durant el govern de Kane, el secretari de la Society for the Promotion of Christian knowledge, Henry Newman, anticatòlic visceral, va procurar atendre especialment l'illa de Menorca. Aquesta atenció anava adreçada fonamentalment a enfortir l'adhesió a l'Església d'Anglaterra de la guarnició britànica establerta a l'illa i a protegir la seva fe anglicana de la possible influència del catolicisme illenc. En els anys 1722 i 1723 Newman va intentar que el bisbe de Londres enviés dos mestres a Menorca per establir-hi una escola, no sols per reforçar les conviccions protestants dels britànics, sinó també amb l'esperança que alguns menorquins hi fessin anar els fills perquè hi fossin instruïts, de manera que acabessin abraçant la fe anglicana. Els plans de Newman incloïen editar i difondre bíblies protestants. Un dels seus protegits, Lluís de las Torres, capellà catòlic renegat, es va encarregar de traduir al menorquí el Nou Testament, si bé les esperances d'editar el text es van anar esvaint, i el mateix De las Torres va acabar admetent que l'edició de la traducció no faria cap servei a l'anglicanisme perquè, segons ell, no hi havia a l'illa ni sis persones que sabessin llegir, i les que en sabien també entenien l'espanyol, i —en qualsevol cas— no s'interessarien per un Nou Testament de procedència protestant per la por de desplaure la clerecia catòlica local.⁶

Com assenyalava Vicent de Melchor, el següent pas que ara cal fer és editar el text, i acabar d'inquirir en la vida de Lluís de las Torres per mirar de confirmar documentalment la seva identitat valenciana.

PERE NAVARRO

JORDI GINEBRA

Grup de Recerca en Llengua, Estructura i Ús (ERLEU)
de la Universitat Rovira i Virgili

6. Obtenim la informació que donem en aquest paràgraf del llibre de GREGORY, p. 244. Com hem dit, hi ha més informació a MELCHOR, p. 62-66. Per conèixer l'ambient espiritual de Menorca al segle XVIII és imprescindible també l'article citat de SALORD.